

דף הנחיות - מעגל השנה - מצוות התשובה

מה במעריך:

- א. החטא ועונשו - במקורות רבים בחז"ל מובאת הדעה שאין סיבה שאדם שחטא יוכל לתקן את מה שעוות, וכי איך אפשר לחזור אחורה ולתקן את אשר עיוותת.
- ב. כך סוברים החכמה ואף הנבואה, וגם כך היא ההבנה הפשוטה של המציאות האם התשובה תעלים את הולד הממזר שהולדת? האם החרטה תחיה את המת שהרגת?
- ג. אך הקב"ה מציע פתרון משלו "יעשה תשובה ויתכפר" ובביאור סיבת הדבר כותב ה"כלי יקר" אמנם החוטא פגם בכבודו של הקב"ה ולכאורה אין מקום לתקנה לחטא זה, אך הקב"ה ברחמיו מתחשב "כי עפר אנחנו" ו"אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא".
- ד. יתירה מכך התורה מתארת את מעשה התשובה כדבר קל מאד "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו".
- ה. מה המניע לחזרה? ב"שערי תשובה" לרבינו יונה נראה שעיקר המטרה בחזרה בתשובה היא להנצל מעונש החטא. אך לעומתו "בבית אלוקים" למבי"ט, שם את עיקר הדגש לחזור אל הקרבה שהיתה לחוטא אל הקב"ה קודם החטא.
- ו. הדרך לתשובה: בהמשך לנזכר - לפי השערי תשובה עיקר התשובה היא להתחרט על מה שעשית ועל כך שבעקבות המעשים האלו הינך צפוי לעונש. בבית אלוקים שם את עיקר הדגש על כך שהחוטא התרחק מהקב"ה וברצונו להתקרב אליו אף אם לא יעניש את החוטאים.
- ז. מה הצורה המעשית של החזרה בתשובה: להתחרט על המעשים הרעים שעשה, לקבל החלטה נחושה לא לחזור על טעויות אלו שוב, ולהגיד את הדברים האלו בפיו [=להתוודות] לפני הקב"ה.
- ח. התלמוד אומר שמי ששב בתשובה מכיוון שהבין כמה חמורים מעשיו [=תשובה מיראה] החטאים שעשה במזיד יחשבו מכאן ואילך כאילו עשאו בשוגג. אך מי ששב מתוך שהוא מכיר בגדולת הבורא ואוהבו [=תשובה מאהבה] העברות שעשה יחשבו מכאן ואילך לזכויות.
- ט. ההסבר לכך הוא: אחד מהחסדים שהקב"ה עשה עמנו שנתן לנו את האפשרות להתחרט על מעשינו, וכשבן אדם מצטער בכל לבו על כך שעשה מעשה רע הקב"ה מחשיב כאילו אכן המחשבה הרעה היא נעקרה והמעשה נעשה בלא כוונה רעה [=בשגגה].
- י. אך אדם ששב מאהבה הקב"ה מחשיב את זה כאילו בכלל לא עשה עבירה, ומכיוון שדבר זה נוגד את כללי המשפט שטבע הקב"ה בעולמו, נמצא שכאן מגלה הקב"ה דרגה נוספת בשליטתו בעולם. והיא שאיננו מחוייב לשום כלל ואף שבדרך כלל נוהג לפי הכללים "מלך פורץ גדר לעשות לו דרך" כלומר מעצמתו של המלך שאף לכללים שהוא קבע הוא איננו מחוייב. ומכיוון שעל ידי שאדם זה חטא ושב בתשובה מאהבה ועל ידי כך נתגלה בעולם הכח של הקב"ה דבר זה נחשב לו לזכות.

שקף מספר 2-3 החטא ועונשו - החטא ותיקונו

תלמוד בבלי מסכת יומא דף 19

עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין, שנאמר ופקדתי בשבת פשעם ובנגעים עונם.

מבואר בגמרא שהתשובה מועילה על כל החטאים שבעולם גם על החמורים ביותר, והשאלה העולה היא מה תועיל התשובה ואיך ניתן לעקור את אשר נעשה. וכלשון המשנה בחגיגה:

מסכת חגיגה א, ז

רבי שמעון בן מנסיא אומר איזהו מעשה שאינו יכול לתקן זה הבא על הערפה והוליד ממנה ממה.

במדרש מובא

ילקוט שמעוני - יחזקאל רמז שנח

שאלו לחכמה חוטא מהו ענשו אמרה להם חטאים תרדף רעה, שאלו לנבואה חוטא מהו ענשו, אמרה להם הנפש החוטאת היא תמות, שאלו לתורה חוטא מהו ענשו אמרה להם יביא אשם ויתכפר לו, שאלו להקב"ה חוטא מהו ענשו אמר להם יעשה תשובה ויתכפר לו הדא הוא דכתיב [=זה שכתוב] טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך.

האם החכמה, הנבואה והתורה טעו בתשובתם? הכלי יקר מבאר שאכן מצד העוון שהאדם העז לחטוא כלפי הקב"ה אין מקום למחילה על חטאי האדם, אך הסיבה שהקב"ה מוחל היא מתוך שידוע הוא את חולשותינו.

כלי יקר דברים פרשת נצבים פרק ל

כי מצד רוממות האל יתברך התשובה נפלאה מאד הפלא ופלא כי כל בעל המגרש אשתו לא ישוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה ואין יקרב מלך רם ונשא אליו אנשים החטאים בנפשותם אשר סרו מאחריו וזנו אחרי אלהי נכר. אבל ממך דהיינו מצדך לא נפלאה על דרך שנאמר "זכור כי עפר אנחנו" **כי מצד החומר "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" על כן מן הראוי שיקבל תשובתך.** ואולי שעל זה אמר לא בשמים היא כי אינה מצויה בצבא מרום הרוחנים כי אם בך אדם מעפר יולד על כן מצדך התשובה דבר ראוי ומתקבל בדרך שנתבאר:

להעשרה

המהר"ל מבאר מדרש זה דרך משל

נתיבות עולם נתיב התשובה פרק א

והנה מה שאמרה החכמה והנבואה, משל אל מלך בשר ודם שנתן לאחד כלי לשמור והכלי נשבר והוא מצטער על זה מאימת המלך ולא ידע מה יעשה לכך הוא שואל חכם אחד מה יעשה, והוא משיב כי דבר זה אינו כבודו של מלך ואין להשיב לו הכלי כך. ואדם זה לא ידע מה יעשה ויאמר כי באולי זה לא ידע הנהגת מלך זה אלך ואשאל אחד מקרובי המלכות שהם מכירים את המלך, וכאשר הוא שואל אותו משיב לו כי אני מכיר את המלך גדולתו ורוממותו אין ראוי להביא כלי זה לפניו ולכך אמר כי יש לאבדו לגמרי. והנה לא ידע מה יעשה ולכך אומר אלך אל האומן שתקן את הכלי אולי ימצא לו תקנה ובא אל האומן אמר שיש תקנה לזה הכלי אבל התקנה קשה גם לא לכל הקלקולים שבו רק לאחד או לשנים. והנה זה אומר על כל פנים לא אוכל להיות נקי מזה אלך אל המלך עצמו יעשה רצונו מה שיעשה, והנה המלך אמר הכלי הזה שבור אני משתמש בו, והראשונים שלא אמרו לך כך מפני כבודי עשו ולא מצד הנהגתי אבל אני משתמש בו כך.

במשל החוטא הוא האדם ששבר את הכלי שנתן לו המלך, האדם מצטער ופונה לאדם חכם [=בנמשל הכוונה לחכמה האנושית] כדי להתייעץ מה לעשות. החכם עונה לו כי אין זה מכבודו של המלך להשתמש בכלים שבורים ואין בידו מה לעזור לו מכיוון שכך פונה האדם אל אחד מקרובי המלך אולי הוא מכיר את הנהגת המלך וימצא מזור למכתו [=בנמשל הכוונה לנבואה המבינה בסתרי מרומים] אך גם הקרוב עונה לו את התשובה. לכן הולך האדם אל האומן שיצר את הכלי אולי ידע לתקן לו את הכלי [=בנמשל התורה שכפי המובא במדרשים, בה ברא הקב"ה את העולם] עונה לו האומן יש לי דרך לתקן רק זו דרך קשה וגם איננה מועילה לכל קלקול.

מחוסר ברירה פונה האדם אל המלך עונה לו המלך אכן הם צודקים, ומצד משפטי המלכות אין תקנה למה שעשית, אך אני מוכן למחול על כבודי למענך.

הרב שמשון פינקוס זצ"ל הוסיף נופך משלו בהבנת המשל

הרב פינקוס - עשרת ימי תשובה - ימי חידוש האדם

חכמה היא ידיעת העובדות כמו שהן, זאת אומרת מציאות שהיא קיימת והיא חלק מהבריאה, למשל שניים ועוד שניים שווה ארבע... והחכמה אומרת "חטאים תרדוף רעה" זאת אומרת שאין במציאות אפשרות להתנקות מהחטא, הרי האדם עבר על רצון השם יתברך.. בדבר כזה אי אפשר לזכך ולטהר בחכמת הטבע.

נבואה היא חכמה עמוקה מחכמת התורה והיא אמרה שאין במציאות דבר כזה לרחוץ את החטא. ומה בכל זאת ניתן לעשות רק לקחת את האדם לפרק אותו ולברוא אותו מחדש "הנפש החוטאת היא תמות" זו עצה נפלאה באמת ... אבל אנחנו הרי רוצים לחיות..

תורה זו חכמה עמוקה יותר מנבואה והתורה מצאה עצה לחלק מהחטאים השגגות שעליהם קרבן מכפר

רק כאשר מגיעים להקב"ה בכבודו ובעצמו כביכול, לניתן למצוא עצה.

שאלה לדיון

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נ

אמר רבי חנינא: כל האומר הקדוש ברוך הוא ותן הוא - יתרו חיי - יפקדו גופו וחייו.

שאלה לדיון: למה באמת הקב"ה לא מוותר הרי אפילו אנחנו סולחים ומוותרים למי שחטא נגדנו?

המסילת ישרים מסביר שחלק ממידת המשפט הוא שכשם שלא מוותרים על אף מעשה טוב כך אי אפשר לוותר על שום מעשה רע, ובביאור הדבר מסביר הסבא מקלם. שהרי כל מטרת בריאת האדם היא כדי שיזכה להגיע לעולם הבא בזכות המעשים שעשה, ולא רק מתוך רחמים וחסדי הבורא, שהרי אדם מתבייש לקבל את צרכיו במתנה מאחרים. ולכן קבע הקב"ה שהאדם יעבוד כאן ובשכר זה יקבל את העולם הבא. וממילא כל ויתור גורם שאת אותו חלק שויתרו לו קבל בחסד ולא בשכר מעשיו והדבר מנוגד לכל מטרת בריאת העולם.

ספר מסילת ישרים פרק ד

כי כאשר אין הקדוש - ברוך - הוא מניח מלשכוח כל מעשה טוב קטן - כמות שהוא, כן לא יניח מלשפוט ולהוכיח כל מעשה רע קטן כמות שהוא, ולהוציא מלב הרוצים להתפתות ולחשוב שלא יעלה האדון ברוך - הוא בדיניו הדברים הקלים ולא יקח חשבון עליהם, אלא כללא הוא כל האומר, הקדוש - ברוך - הוא ותן הוא, יתותרו מעוהי. וכן אמרו: אם אומר לך יצר הרע, חטא, והקדוש - ברוך - הוא מוחל לך אל תשמע לו. וזה דבר פשוט ומבורר, כי הנה אל אמת ה'.

והוא מה שאמר משה רבנו עליו השלום: הצור תמים פעלו כי כל - דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו', כי כיון שהקדוש ברוך הוא רוצה במשפט, הנה כך הוא עבור על המשפט, העלים את העין מן הזכות כמו מן החובה. על כן אם משפט הוא רוצה, צריך שיתן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו בתכלית הדקדוק, בין לטוב בין למוטב, והיינו, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, שפירשו ז"ל: לצדיקים ולרשעים, כי כך היא המדה ועל הכל הוא דן ועל כל חטא הוא מעניש ואין להמלט.

חכמה ומוסר חלק א סימן קסב הגרשמי"ז ברוידא - הסבא מקלם

והנה ידוע כי בריאת האדם בעולם הזה הוא רק שלא יהיה נהמא דכיסופא [=לחם בושה]. והנה ויתור הוא נהמא דכיסופא [=לחם בושה]. ולכן אם נאמר שהקב"ה מותר, למה נברא בעולם הזה השפל, הלא כבר התענג בעולם שכולו טוב, אלא על כרחך משום נהמא דכיסופא [=לחם בושה], הרי שאי אפשר לוותר לצדיק, כי הקדוש ברוך הוא יודע עונג נצחי מה הוא, ולמי שהוא אוהב, אי אפשר לוותר, כי צער הפסד חלק מנצחי אין ערוך ודמיון לצער היותר גדול בעולם הזה ולכן אינו אלא לטובתו, והמשפט צדקה גדולה היא באין ערוך לה.

שקף מספר 4 - פרשת התשובה

בשליש השני של פרשת ניצבים משה רבינו מתאר לעם ישראל את אשר יקרה להם במהלך ההיסטוריה ושם הוא אומר להם שמרוב צרות יחזרו בתשובה בהמשך [פסוקים יא -טו] משה רבינו ממשיך כי המצווה הזאת לא רחוקה היא וכו' יש ויכוח גדול בין הפרשנים על איזה מצוה מדובר פה האם על כל התורה או רק על מצות התשובה. במערך זה הבאנו את דעת הרמב"ן והספורנו שהפרשה מדברת על מצות התשובה.

דברים פרשת ניצבים פרק א - טו

(א) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבתי את לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יקנך אלהיך שמה:

(ב) ושבתי עד יקנך אלהיך ושמעתי בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום וביני בכל לבבך ובכל נפשי:

(ג) ושב יקנך אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יקנך אלהיך שמה:

(ד) אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יקנך אלהיך ומשם יקחה:

(ה) והביאך יקנך אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה וחיטבך והרבך מאבותיך:

(ו) ומל יקנך אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יקנך אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייה:

(ז) ונתן יקנך אלהיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך אשר רדפוה:

(ח) ואתה תשוב ושמעתי בקול יקנך ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום:

(ט) והותירך יקנך אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה כי ישוב יקנך לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך:

(י) כי תשמע בקול יקנך אלהיך לשמור מצותיו וחקתיו הכתובה בספר התורה הזה כי תשוב אל יקנך אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: פ

(יא) כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה הוא ממך ולא רחקה הוא:

(יב) לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה:

(יג) ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה:

(יד) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו: ס

רמב"ן דברים פרשת ניצבים פרק א פסוק יא

והנכון, כי על כל התורה יאמר (לעיל ח א) "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום", אבל "המצוה הזאת" על התשובה הנזכרת, כי והשבות אל לבבך, ושבתי עד ה' אלהיך, מצוה שיצוה אותנו לעשות כן. ונאמרה בלשון הבינוני לרמז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן. והטעם, לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום, כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום:

וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו - שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפייהם, וישונו בלבם אל ה', ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות כאשר הזכיר אתה וביני בכל לבבך - כמו שפירשתי (שם):

שקף מספר 5-6 השאלה, התשובה והמניע

ברבינו יונה נראה שעיקר במניע של האדם לחזור בתשובה הוא הפחד מהעונש כך הוא מתחיל את ספרו וכך נראה גם בהסבירו את העיקר הראשון של התשובה - החרטה, כמובן גם הרבינו יונה מבאר את רעת המתרחק מה' אך נראה שהדגש הוא פחד העונש.

לעומתו המבי"ט בספרו "בית אלוקים" אומר שהחוזר בתשובה מחמת יראת העונש איננו מוגדר כלל כחוזר בתשובה, הרי הוא לא חוזר אל הקב"ה הוא פשוט מפחד מהעונש.

האם יש מחלוקת ביניהם, או אולי הם מדברים על שני היבטים שונים של התשובה?

ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער א שער ראשון: באור התשובה ועיקריה

מן הטובות אשר הטיב השם יתברך עם ברואי, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם, לחשון נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפן, ולמדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו, לרוב טובו וישורו כי הוא ידע יצרם, שנאמר: "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך", ואם הרבו לפשוע ולמרוד ובגד בוגדים בגדו, לא סגר בעדם דלתי תשובה, שנאמר: "שובו לאשר העמיקו סרה". ונאמר: "שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם".

והזהרנו על התשובה בכמה מקומות בתורה, והתבאר, כי התשובה מקובלת גם כי ישוב החוטא מרוב צרותיו, כל שכן אם ישוב מיראת השם ואהבתו, שנאמר: "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו"....

עתה נבאר עיקרי התשובה:

העיקר הראשון

החרטה. יבין לבבו כי רע ומר עזבו את ה', וישיב אל לבו כי יש עונש ונקם ושלם על העון, כענין שנאמר: "לי נקם ושלם", ונאמר: "גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב". **ויתחרט על מעשיו הרעים, ויאמר בלבבו: מה עשיתי? איך לא היה פחד אלקים לנגד עיני, ולא יגורתי מתוכחות על עון ומן השפטים הרעים, כי רבים מכאובים לרשע?** לא חמלתי על גופי, ולא חסה עיני עליו משחתו מפני הנאת רגע אחד, ונמשלתי לאיש שיגזול ויחמוס ויאכל וישבע, ויודע כי אחרי אכלו ואחרי שתו יגרס השופט בחצץ שניו, כענין שנאמר "ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ". ורעה מזאת, כי הייתי על הנפש היקרה אכזרי ונטמאה בגלולי יצרי, ומה הועילה בכל קניניה אם רעה בעיני אדוניה? ואיך החלפתי בעולם חולף, עולם עומד לעד לעולם? איך נמשלתי כבהמות נדמיתי, והלכתי אחרי יצרי כסוס כפרד אין הבין ותעיתי מדרך השכל? והנה הבורא נפח באפי נשמת חיים חכמת לב וטובת שכל להכירו וליראה מלפניו ולמשול בגוף וכל תולדותיו כאשר המשילה על שאר בעלי חיים שאינם מדברים מאשר יקרה בעיניו נכבדה, ואחרי אשר בעבור זאת נבראתי, ויהי בי הפך מזה, למה לי חיים? כענין שנאמר: "אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח". ועוד, כי כמשפט הבהמה לא עשיתי, אבל שפלתי ממנה, כי ידע שור קונו וחמור אבוס בעליו, ואני לא ידעתי ולא התבוננתי, ושלחתי נפשי לחפשי מאדוניה, וטעמתי צופי, ונשיתי סופי, וגזלתי וחמסתי, ועל דל

בוססתי, ולא זכרתי יום המות אשר לא ישאיר לפני נשמתי בלתי אם גייתי ואדמתי. והענין הזה אשר בארנו הוא אשר דבר ירמיה עליו השלום: "אין איש נחם על רעתו לאמר מה עשיתי".

בית אלוקים למבי"ט שער התשובה פרק א

חקרנו על גדר התשובה ומצאנוהו נכון ושלם והיא, קריבה להשם, מריחוק החטא:

והרצון במלת קריבה הוא היות כוונת השב בתשובה להתקרב אל בוראו שנתרחק ממנו בעברו על דבריו, ולא להנצל מן העונש על מה שעבר. כי אם הכוונה היה לכך אינו מתקרב לה', כי החוטא שמים רעות עשה, רעה לעצמו שיענישוהו האל יתברך, ורעה גדולה מזו שהכעיס את בוראו במה שעבר על צויו, כי מלך בשר ודם כועס ומצטער על מי שעובר על דבריו, גם כי לא יעניש אותו בהיותו בנו או אהובו, ואם כן השב בתשובה צריך לתקן את אשר עוות בשמים הרעות, ויותר מהמה במה שהכעיס את בוראו, שירצה אותו ויתקרב אליו בתשובה, וכל עוד שלא היתה כוונתו לרצותו על מה שהכעיסו, אינה נקראת תשובה, כיון שלא שב למה שהיה קודם החטא, שלא היה כועס עליו האל יתברך, ואינו קרוב אליו, כי כמו שהקרבה מכפר על העבירות הידועות ובו מתקרב אליו, כמו כן התשובה שהיא מכפרת על העונות צריך שתהיה תשובה שלימה שיתקרב אליו כמו בקרבן. וענין ההקרבה הוא שישים אל לבו כי גם שלא היה מענישו האל יתברך על חטאו, לא היה רוצה לחטוא שלא לעבור על מצות בורא עולם, וישאל ממנו מחילה, וירצה אותו בדברים, כמו שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה', כלומר תשובתכם תהיה מכוונת לרצות את ה', לא על שלא יענישכם על חטאתכם, אלא להתקרב אליו כנזכר, כי החוטא נקרא רחוק ובשובו נעשה קרוב, כדכתיב שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו.

שקף מספר 7 - מהי תשובה

הרמב"ם מונה שלשה עיקרים לתשובה

- א. עזיבת החטא - המורכב מהסרת החטא ממחשבתו לגמרי והחלטה אמיתית לא לחזור לחטא זה לעולם.
- ב. חרטה על מעשיו בעבר.
- ג. להגיד בפה את שני העיקרים הקודמים.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב

מֵה הִיא הַתְּשׁוּבָה הוּא שִׁיעֲזֹב הַחֹטָא וְיִסְרֵיו מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ וְיִגְמַר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד שְׁנֵאֲמַר יַעֲזֹב רָשָׁע דְרָכּוֹ וְגו', וְכֵן יִתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר שְׁנֵאֲמַר כִּי אַחֲרֵי שׁוּבֵי נַחֲמָתִי, וְיַעֲדִיד עָלָיו יוֹדַע תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹא יָשׁוּב לְזֶה הַחֹטָא לְעוֹלָם שְׁנֵאֲמַר וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֱלֵהֵינוּ לַמַּעֲשֶׂה יְדִינוּ וְגו', וְצָרִיךְ לְהַתְּוֹדוֹת בְּשִׁפְתָיו וְלֹאמַר עֲנִינֹת אֱלוֹ שֶׁגָּמַר בְּלִבּוֹ.

השערי תשובה והבית אלוקים מסבירים שעזיבת החטא והחרטה הן עיקר התשובה וכל שאר הדברים שאמרו חז"ל שעל החוטא לעשות הם רק תוספת לקיום התשובה וחיזוקה

ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער א אות ט

והנה מדרגות רבות לתשובה, ולפי המדרגות יתקרב האדם אל הקדוש ברוך הוא. ואמנם לכל תשובה תמצא סליחה, אך לא תטהר הנפש טוהר שלם להיות העונות כלא היו, זולתי כאשר יטהר האדם את לבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר. וכן כתוב "אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון ואין ברוחו רמיה", וכענין הבגד הצריך כבוס, כי המעט מן הכבוס יועיל בו להעביר הגעל ממנו, אך לפי רוב הכבוס יתלבן.

בית אלוקים למבי"ט שער התשובה פרק ב

מהות התשובה הוא החרטה על מה שעבר, ועזיבת החטא לעתיד, ולא תושלם התשובה כי אם בשתיהן, שאם יתחרט ולא יעזוב החטא לעתיד, נראה שלא נתחרט, ואם יעזוב החטא ולא נתחרט על מה שעבר, נראה כי מה שעזב החטא לא היה לסבת היותו מוזהר ממנו, כי אם לסבה בלתי היותו מתאווה לעשות מה שהיה עושה, כי אם היה לסבה היותו מוזהר מאתו יהיה מתחרט גם כן על מה שעשה. וגם כי יש לתשובה עקרים רבים וכמו שמנה הרב יונה ז"ל עשרים עקרים לתשובה, עם כל זה באלו שני העקרים נתכפרו חטאיו, ושאר העקרים הם להשלים ולקיים בידו סדר התשובה:

שקף 8-9-10 תשובה מיראה ותשובה מאהבה

הגמרא מוצאת סתירה בדברי ריש לקיש, במקום אחד הוא אמר שהחוזר בתשובה העוונות שעשה בעבר נחשבים כשגגות ובמקום אחר אמר ריש לקיש שהעוונות נחשבים כזכויות. כדי ליישב את הסתירה בדבריו מבארת הגמרא שההבדל בין שתי המימרות של ריש לקיש הוא מה היה המניע לתשובה האם הפחד מהעונש או אהבת הבורא.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו

אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך. הא עון מזיד הוא, וקא קרי לה מכשול [=למרות שעון פרושו מזיד הפסוק קורא לו מכשול - ומכשול משמע שוגג]. איני? [אכן?] והאמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה! - לא קשיא; [=לא קשה] כאן - מאהבה, כאן - מיראה.

מה הפירוש תשובה מיראה ומה הפירוש תשובה מאהבה ולמה זה גורם להבדל בהתייחסות לחטאים שעשה בעבר?

תשובה מיראה

המסילת ישרים דן בשאלה שהזכרנו בשקף מספר 1 למה הקב"ה לא מוותר על חטאים, בהמשך הוא שואל אם אכן הוא לא מוותר אם כן למה אנחנו אומרים שהקב"ה רחמן ומה המשמעות של כך.

תוך כדי דבריו הוא מסביר איך שייך בכלל לתקן חטא [בשורות המקוקוות]

ספר מסילת ישרים פרק ד

ואם תאמר, אם כן, מדת הרחמים למה היא עומדת, כיון שעל כל פנים צריך לדקדק בדין על כל דבר? התשובה, ודאי, מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד זולתו כלל וכלל. ואף על - פי - כן אין מדת הדין לוקה, וזה, כי לפי שורת הדין ממש, היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף, כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת, איך יתקן האדם את אשר עיות והחטא כבר נעשה? הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף, איך יוכל לתקן הדבר הזה? היכול להסיר המעשה העשוי מן המציאות?

אמנם, מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו: דהינו, שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ

מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לילה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחדש גמור, **שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהיינו, שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה** דמעיקרא כחרטת הנדר ממש - שהוא מתנחם לגמרי והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר ועוזב אותו להבא ובורח ממנו, **הנה עקירת הדבר מרצונו, יחשב לו כעקירת הנדר ומתכפר לו.** והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו'): וסר עונך וחסאתך תכפר, שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעכשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע.

השפתי חיים מבאר למה חרטה זו של השב מפחד החטא הופכת את החטא לשגגה.

שפתי חיים מועדים א עמוד שג

כי השב מיראה כלומר שירא עכשיו ממשפטי ה' יותר מאשר בעת שחטא ולכן מתחרט על מה שחטא בהכירו עכשיו בגודל החטא נמצא שאילו היתה לו כשחטא את היראה שיש לו עכשיו לא היה מזיד לחטוא אם כן אפילו אם חטא בעבר במזיד מכל מקום לכפי היראה שיש לו כעת ושבזמן החטא היתה חסרה לו אם כן נבע החטא מחסרון מסוים בהכרה שהיא כשגגה ולכן מחשיב לו הקב"ה את המזיד לשוגג.

תשובה מאהבה

הרמח"ל בספרו "דעת תבונות" מסביר שהקב"ה מנהל את העולם בשני מהלכים מקבילים, מהלך הפשוט של שחר ועונש כלומר שהעולם מתנהג ומושפע לפי מעשי בני האדם, לפי כללי המשפט שקבע הקב"ה. והמהלך העמוק יותר "מהלך הייחוד" שאיננו כפוף כלל למעשי בני האדם ומטרתו להביא למצב בו יכירו כולם ש"אין עוד מלבדו" חלק ממהלך זה הוא מושג החנינה בו הקב"ה חונן בני אדם אף על פי שעל פי הכללים היה מגיע להם עונש.

דעת תבונות גילוי יחוד ה' יסוד הבריאה אות לו

ואמנם המאמין ביחוד ומבין ענינו, צריך שיאמין שהקב"ה הוא אחד יחיד ומיוחד, שאין לו מונע ומעכב כלל ועיקר בשום פנים ובשום צד, אלא הוא לבדו מושל בכל. לא מבעיא [= לא רק] שאין רשות נגדו חס וחלילה, אלא הוא עצמו בורא הטוב והרע, כענין הכתוב: "יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה". שאין אחר תחתיו שיהיה לו שליטה בעולם, דהיינו שאין שום שר ולא שום כח שני, כמו שחשבו עובדי עבודה זרה. ולא עוד, אלא שהוא לבדו משגיח על כל בריותיו השגחה פרטית, ואין שום דבר נולד בעולמו אלא מרצונו ומידו, ולא במקרה, ולא בטבע, ולא במזל; אלא הוא השופט כל הארץ וכל אשר בה, וגוזר כל אשר יעשה בעליונים ובתחתונים, עד סוף כל המדרגות שבכל הבריאה כולה. ומעוצם יחוד שליטתו הוא שאין לו שום הכרח וכפיה כלל, **וכל סדרי המשפט וכל החוקים אשר חקק - כולם תלויים ברצונו, ולא שהוא מוכרח בהם כלל. הנה כשרוצה - משעבד רצונו, כביכול, למעשי בני האדם, כענין ששינו: "והכל לפי רוב המעשה"; וכשהוא רוצה - אינו חושש לכל המעשים, ומטיב בטובו למי שרוצה, וכמו שאמר למשה רבנו ע"ה: "וחנותי את אשר אחון - אף על פי שאינו הגון".**

על פי דברים אלו מסביר השפתי חיים מדוע השב מאהבה זוכה שחטאיו הופכים לזכויות. הקב"ה מכפר לשב מאהבה אף יותר ממה שמגיע שיכפרו לו לפי כללי המשפט, וממילא בכפרה זו מתגלה שהקב"ה איננו כפוף שלום כלל ובעצם מתגלה כאן הנהגת הייחוד, ובעקיפין נגרם דבר זה על ידי החטא ובעיקר על ידי התשובה לכן בעצם הופך החטא לזכויות.

שפתי חיים מועדים א עמ' דש

השב בתשובה שלמה מאהבת השם יתברך, והשם יתברך מגלה את חסדו הגדול שמתעלם מהנהגת המשפט, ומכח יחודו מוחל על החטא. אם כן החטאים היו סבות לקדוש ה' ולכן נחשבים הם לזכויות.

ראוי לציין שהמהרש"א מסביר טעם אחר לדבר

מהרש"א חידושי אגדות מסכת יומא דף פו עמוד ב

אבל בסמוך דקאמר שזדונות נעשו לו כזכיות כו'. הוא לכאורה דבר תמוה דנמצא חוטא נשכר ויש לומר דעושה תשובה מאהבה... ודאי דעושה תשובה גמורה ומוסיף במעשיו הטובים יתר מכדי הצורך לגבי אותו עון והרי אותן מעשים טובים שמוסיף הם נעשים לו כזכיות.

להארות והערות
הוספות והשגות
zvir@nefeshy.org.il
052-6176141
צבי רוזנצויג